

Bij het overlijden van Jos van Kemenade

In de tweede helft van de negentiger jaren vraagt het succes van de Stichting voor het Nieuwe Zuid-Afrika (SNZA) naar meer. Op zoveel plaatsen op het zuidelijk halfrond is net als in Zuid Afrika de drang naar democratisering en bevestiging van de dikwijls prille staatsvorm heel erg groot. Traditioneel was met name vanuit Duitsland, met de vier grote aan de politieke partijen daar verbonden stichtingen, aan de roep om steun daarbij vanuit het buitenland een royaal gehoor gegeven. Kon dat ook vanuit Nederland, toen nog in de ereloge van de internationale samenwerking? Maar hier lagen de verhoudingen veel ingewikkelder dan in ons buurland. Met wat passen en moeite – soms veel – was er nog wel een verhaal te vertellen over de wenselijkheid van versterking van de sociaaldemocratische, de liberale en de op religieuze inspiratie gebaseerde politieke partijen ook buiten Europa. Maar moest dat stelsel van partijgebonden stichtingen ook naar Nederland worden doorgetrokken: met andere woorden moesten de ouderenpartijen van hieruit hun zegenrijke boodschap in bijvoorbeeld Mali gaan verkondigen? Bij de Stichting voor het Nieuwe Zuid-Afrika hadden we een radicaal andere formule ontwikkeld. Geen partijgebonden steun, maar vanuit de samenwerkende politieke partijen via een onafhankelijke stichting naar ook zoveel mogelijk samenwerkende partijen in Zuid-Afrika. Dus geen exclusieve bilaterale relaties. Dat was niet zonder slag of stoot gegaan: het idee dat we ook bij voorbeeld steun verleenden aan de Nationale Partij, de erfgenaam van de apartheidspolitiek, stuitte velen in Nederland tegen de borst, maar het was de enige legitimatie om het verwijt van ongeoorloofde buitenlandse inmenging in het delicate post-apartheidsproces in dat land te kunnen beantwoorden. Die samenwerkingsformule had ook nog een ander voordeel: de voor versterking van democratiseringsprocessen gereserveerde gelden hoefden zo niet over een tiental Nederlandse politieke partijen verdeeld te worden.

Kon die formule ook op andere landen worden toegepast? Dat was de vraag die aan de orde kwam op een conferentie in Leidschendam. Professor Kooijmans, de grote volkenrechtsspecialist, oud-Minister van Buitenlandse Zaken en voorzitter van SNZA zag het voordeel en zelfs de noodzaak van zo'n uitbreiding en een meerwaarde boven het Duitse systeem. Op een conferentie onder zijn leiding in Leidschendam werden de mogelijkheden verkend. Het bleek een taaie vraagstelling te zijn. Nogal wat politieke partijen keken met jaloezie naar dat Duitse model en een aantal had ook al aparte stichtingen daarvoor opgericht, die met name gericht waren op versterking van het democratiseringsproces in de postsocialistische landen. Ja, er was nu eenmaal begrip voor de samenwerkingsformule voor Zuid-Afrika, ook omdat minister Pronk daar zo op had aangedrongen en het toegejuicht werd door de top van het ANC, met name door Thabo Mbeki en zelfs Mandela, maar

moest dat nou ook voor de rest van de wereld gelden?? En ook ambtelijk was er veel weerstand. Men had al niet staan te juichen bij de vanuit de politiek opgelegde verplichting om ook maatschappelijke organisaties als partners in ontwikkeling te beschouwen maar samenwerkingen met politieke partijen hier en ginds was velen een gruwel. Echter de combinatie van het grote gezag van Professor Kooijmans, de geloofwaardigheid van de op de conferentie in Greenpark Leidschendam voorgestelde formules, en ook de steun op de achtergrond van Minister Pronk gaven uiteindelijk de doorslag en leidden tot de stichting van het Netherlands Institute for Multiparty Democracy als opvolger van de Stichting voor het Nieuwe Zuid-Afrika. En er was nog een andere factor: de wijsheid en de verbindende kracht van dr. Klaas Groenveld, de directeur van de Teldersstichting, die van zo doorslaggevend belang waren geweest bij de opbouw van het vertrouwen in een stichting in het werk ten bate van Zuid-Afrika, had ook de samenwerkingsbereidheid van de Nederlandse politieke partijen terzake versterkt.

Eén van de formules die het evenwicht moesten verzekeren tussen enerzijds een binding aan die samenwerkende Nederlandse politieke partijen en anderzijds toch een mate van onafhankelijkheid, objectiviteit en een symbool voor de boven de partijen uitstijgende status was een gezaghebbende onafhankelijke voorzitter. Professor Kooijmans was niet langer beschikbaar en in de zoektocht naar zo'n figuur kwamen we na een interim-periode onder leiding van Klaas Groenveld uit bij Jos van Kemenade. Minister van Staat, wetenschapper, bestuurder en iemand ook met grote internationale interesse.

Ik kende Jos van Kemenade goed. Vanuit mijn politieke bezigheden, vooral als Lid van de Eerste Kamer, maar ook al veel eerder. Aan de Nijmeegse Universiteit waar ik studeerde, was Jos al opgevallen door zijn uitzonderlijke kwaliteiten en was hij op zeer jonge leeftijd hoogleraar Sociologie geworden en leidde hij het nieuwe Sociologisch Instituut. Mijn latere vrouw was daar één van zijn eerste medewerkers. Later kruisten onze wegen elkaar bij de processen van ontzuiling en herpositionering van het katholieke volksdeel. De gang naar het Provinciehuis in Haarlem waar Jos Commissaris was, was dan ook niet moeilijk. Hij was relatief snel te interesseren om de eindverantwoordelijkheid te dragen naar binnen en naar buiten van dat ook internationaal gezien unieke samenwerkingsverband van politieke partijen die normaal elkaar naar het leven staan.

Met zijn volle bestuurlijke gewicht, zijn wijsheid en zijn bindend vermogen neemt hij de verantwoordelijkheid voor de uitbouw en versterking van het Instituut. Dat gaat in die jaren zijn vleugels uitslaan naar tal van landen in met name Afrika, maar ook verder naar Latijns-Amerika en

Azië. Jos is daarbij niet alleen het boegbeeld naar de Nederlandse politiek toe; hij moet ook de soms te onstuimige groei in goede banen leiden en hij maakt zich vrij om ook in het veld de ontwikkeling en het functioneren te bevorderen en te begeleiden. Onvergetelijk is zijn missie naar Indonesië, waar semi-autoritaire ontwikkelingen, corruptie, ideologisch fanatisme een gezonde democratische ontwikkeling bedreigen. Ook daar zal toch een vorm van samenwerking tussen politieke partijen tot stand komen en wordt een op de specifieke toestand van dat land toegesneden formule ontwikkeld van democratiescholen. Vele politici die nu het proces daar proberen te dragen hebben op die scholen hun eerste stappen in dat proces leren zetten.

Gezondheidsproblemen maken het functioneren van Van Kemenade steeds moeilijker. We hebben met bewondering en dikwijls vertedering gezien hoe hij ondanks die beperkingen toch zijn verantwoordelijkheden heeft uitgeoefend, totdat het feitelijk niet meer kon. In 2007 kan hij met tevredenheid het NIMD overdragen aan oud-Minister Ben Bot. Ruim vijf jaar heeft hij wel en wee van het instituut mogen meemaken en het zien uitgroeien tot op dat moment één van de belangrijkste actoren bij de bevordering van de democratiseringsprocessen op het zuidelijk halfrond. Dat nu dertien jaar later het NIMD stormen van bezuinigingen, kritiek vanuit de politiek en organisatorische complicaties heeft overleefd en volop functioneert en zijn missie nog steeds kan vervullen is mede aan de Minister van Staat dr. J.A. van Kemenade te danken. Intussen is er wel een zaak veranderd: de euforie over dat zich alsmaar doorzettend democratiseringsproces van het begin van deze eeuw is omgeslagen naar het besef, dat het niet om automatismen en lineaire processen gaat maar dat altijd en overal de democratie kwetsbaar is, in zogenaamde ontwikkelde als in ontwikkelingslanden en dat daarom blijvende steun en betrokkenheid geboden is.

25 februari 2020

mr. J.J.A.M. van Gennip was vice-voorzitter van SNZA en NIMD van 1994-2008.